७

वामदेवो गौतमः। अग्निः। त्रिष्टुप्, १ जगती, २-६ अनुष्टुप्

अयमिह प्रथमो धायि धातृभिर्होता यजिष्ठो अध्वरेष्वीड्यः।

यमप्नवानो भृगवो विरुरुचुर्वनेषु चित्रं विभ्वं विशेविशे॥ ४.००७.०१

अयम्- एषः। इह- अत्र। प्रथमः- मुख्यः। होता- देवानामाह्वाता। यजिष्ठः- अतिशयेन पूज्यः। अध्वरेषु- यज्ञेषु। ईड्यः- स्तुत्यः। अग्निः। धातृभिः- धारकैः। धायि- धृतः। यम्। अप्नवानः- पुत्रपौत्रादियुक्ता इति दयानन्दः। भृगवः- भामन्त उपासकाः। भृक् ज्वाला। तया सहोत्पन्ना भृगव इति शब्दकल्पद्रुमे। वनेषु- सम्भजनेषु। आरण्येषु वा। चित्रम्- असाधारणं नानाविधज्वालायुक्तम्। विभ्वम्- व्यापनशीलम्। विशेविशे- सर्वप्रजाहिताय। विरुरुचुः- उद्दीपयन्ति ॥१॥

अग्ने कदा त आनुषग्भुवद्देवस्य चेतनम्।

अधा हि त्वा जगृभ्रिरे मर्तासो विक्ष्वीड्यम्॥ ४.००७.०२

अग्ने- पावक सर्वभूतहितक्रतो। कदा। देवस्य- द्योतनशीलस्य। ते- तव। चेतनम्- प्रज्ञाम्। आनुषक्- अनुषक्तम्। भुवत्- भवेत्। अध- अथ। हि- खलु। त्वा- त्वाम्। मर्तासः- मर्त्याः। विक्षु- प्रजासु। ईड्यम्- स्तुत्यम्। जगृभ्रिरे- गृह्णन्ति ॥२॥

ऋतावानं विचेतसं पश्यन्तो द्यामिव स्तृभिः।

विश्वेषामध्वराणां हस्कर्तारं दमेदमे॥ ४.००७.०३

स्तृभिः- नक्षत्रैः परिवृतम्। द्याम्- नभः। इव स्थितम्। ऋतवानम्- प्रकृतिनियतिभूतसत्यवन्तम्। विचेतसम्- विशेषचेतनम्। विश्वेषाम्- सर्वेषाम्। अध्वराणाम्- ध्वररहितकर्मणाम्। हस्कर्तारम्- प्रभासकम्। दमेदमे- गृहे गृहे। पश्यन्त उपासते ॥३॥

आशुं दूतं विवस्वतो विश्वा यश्चर्षणीरभि।

आ जभ्रुः केतुमायवो भृगवाणं विशेविशे॥ ४.००७.०४

विवस्वतः- परिचरते। यः। विश्वा चर्षणीः- सर्वाः प्रजाः। अभि- अभितो भवति। तम्। आशुम्- क्षिप्रगामिनम्। दूतम्। केतुम्- प्रज्ञामयम्। भृगवाणम्- दीप्तम्। विशेविशे- सर्वेभ्यः। आयवः- मनुष्या उपासकाः। आ जभ्रुः- आजह्रुः ॥४॥

तमीं होतारमानुषक्चिकित्वांसं नि षेदिरे।

रण्वं पावकशोचिषं यजिष्ठं सप्त धामभिः॥ ४.००७.०५

तम्- अमुम्। ईम्- एनम्। होतारम्- देवाह्वातारम्। आनुषक्- आनुपूर्व्येण। चिकित्वांसम्- प्रज्ञावन्तम्। रण्वम्- क्रीडन्तम्। पावकशोचिषम्- पवित्रप्रकाशम्। यजिष्ठम्- अतिशयेन पूज्यम्। सप्त धामभिः- भूर्भुवरादिसप्तभूमिकाभिः। भूः शरीरम्। भुवः प्राणः। सुवः मनः। महः विज्ञानम्। जनः आनन्दः। तपः चिच्छक्तिः। सत्यम् सत्तामात्रचैतन्यम्। नि षेदिरे- उपासते ॥५॥

तं शश्वतीषु मातृषु वन आ वीतमश्रितम्।

चित्रं सन्तं गुहा हितं सुवेदं कूचिदर्थिनम्॥ ४.००७.०६

तम्- अमुम्। शश्वतीषु- नित्यासु। मातृषु- अप्सु मूलशक्तिधारासु। वने- सम्भजने आरण्ये वा। आ- समन्तात्। वीतम्- कान्तम्। अश्रितम्- रागद्वेषादिभिरनाश्रितम्। तदतीतमिति भावः। चित्रम्- आश्चर्यभूतम्। सन्तम्- साधुम्। गुहा हितम्- हृदयगुहासु निहितम्। सुवेदम्- प्रज्ञामयम्। कूचित्- क्वापि कस्यापि हृदये। अर्थिनम्- परमार्थं याचमानमुपासते ॥६॥

ससस्य यद्वियुता सस्मिन्नूधन्नृतस्य धामन्रणयन्त देवाः।

महाँ अग्निर्नमसा रातहव्यो वेरध्वराय सदमिदृतावा॥ ४.००७.०७

ससस्य- निद्रायाः। वियुता- वियोजने जागरण इति भावः। सस्मिन्- सर्वस्मिन्। ऊधन्- ऊधनि। ऋतस्य- प्रकृतिनियत्याः। धामन्- सदने। देवाः। रणयन्त- रमन्ते। महान्- महात्मा। अग्निः। नमसा- वन्दनेन। रातहव्यः- दत्तहविष्कः। वेः- विदुषः। अध्वराय- ध्वररहितकर्मणे। सदमित्- सदैव। ऋतावा- प्रकृतिनियतिभूतसत्यवान् ॥७॥

वेरध्वरस्य दूत्यानि विद्वानुभे अन्ता रोदसी संचिकित्वान्।

दूत ईयसे प्रदिव उराणो विदुष्टरो दिव आरोधनानि॥ ४.००७.०८

वेः- विदुषः। अध्वरस्य- ध्वररहितकर्मणः। दूत्यानि- दौत्यानि। विद्वान्- जानाति। उभे रोदसी- द्यावापृथिव्योः। अन्तः- मध्ये। चिकित्वान्- ज्ञाता भवति। दिवः- स्वर्गस्य। आरोधनानि- आरोहणानि प्रति। विदुष्टरः- अतिशयेन विद्वान्। उराणः- विस्तारयिता। प्रदिवः- प्रकर्षप्रकाशः। दूतः। ईयसे- गच्छसि ॥८॥

कृष्णं त एम रुशतः पुरो भाश्चरिष्ण्वर्चिर्वपुषामिदेकम्।

यदप्रवीता दधते ह गर्भं सद्यश्चिज्जातो भवसीदु दूतः॥ ४.००७.०९

रुशतः- भासमानस्य। ते- तव। एम- वर्त्म। कृष्णम्- धूममयं भवति। धूमादिमार्गोऽत्र प्रोच्यते। पुरः- तत्पुरतः। भाः। अयमर्चिरादिमार्गः। वपुषाम्- दिव्यदेहवतामुपासकानाम्। अर्चिः- अर्चिरादिमार्गः। एकमित्- एक एव। चरिष्णु- सञ्चरणीयो भवति। अप्रवीताः- रागवियुक्ताः। गर्भं- अग्निं स्वहृदये। दधते- धरन्ते। सद्यः- क्षणेन। चित्- एव। जातः- तेषां हृदयादाविर्भूतः। दूतः- दैव्यदूतः। भवसि ॥९॥

सद्यो जातस्य ददृशानमोजो यदस्य वातो अनुवाति शोचिः।

वृणक्ति तिग्मामतसेषु जिह्वां स्थिरा चिदन्ना दयते वि जम्भैः॥ ४.००७.१०

सद्यः- क्षणेन। जातस्य- उद्भूतस्य क्रतोरग्नेः। ओजः- तेजः। ददृशानम्- दृश्यमानं भवति। अस्य- एतस्य। शोचिः- प्रकाशम्। वातः- वायुः। अनुवाति। प्राणोऽनुसञ्चरतीत्याध्यात्मिके। अतसेषु- वनेषु भौमभोगेषु। तिग्माम्- तीक्ष्णाम्। जिह्वाम्। वृणक्ति- संयोजयति। भौमभोगतृष्णादहनायाग्निः प्रसरतीत्याध्यात्मिके। वनानि भौमभोगाः। स्थिरा- दृढानि। अन्ना- वन्यानि। जम्भैः- स्वज्वालाभिः। वि दयते- विखण्डयति। भौमभोगतृष्णा दहतीति भावः ॥१०॥

तृषु यदन्ना तृषुणा ववक्ष तृषुं दूतं कृणुते यह्वो अग्निः।

वातस्य मेळिं सचते निजूर्वन्नाशुं न वाजयते हिन्वे अर्वा॥ ४.००७.११

तृषु- क्षिप्रम्। अन्ना- वन्यानि भौमभोगान्। तृषुणा- क्षिप्रेण तेजसा। ववक्ष- वहति। तृषुम्- स्वात्मानम्। दूतम्। यह्वः- महात्मा। अग्निः। कृणुते- कुरुते। निजूर्वन्- निःशेषेण वन्यानि भौमभोगतृष्णा दहन्। वातस्य- वायोः प्राणस्य। मेळिम्- मेलनम्। सचते- लभते। आशुम्- वातं प्राणम्। न- सम्प्रति। वाजयते- बलवन्तं करोति। अर्वा- वायुः प्राणश्च। हिन्वे- अग्निं क्रतुम्। हिन्वे- प्रेरयति ॥११॥